

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-10>**Яцкевич Руслан В'ячеславович,**

доктор філософії в галузі «Право»,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9352-7077>

ВИКОРИСТАННЯ ЗАОЧНОГО (СПЕЦІАЛЬНОГО) ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу застосування спеціального (заочного) досудового розслідування в Україні в умовах воєнного стану та дослідженню проблем забезпечення справедливого судового розгляду в ситуаціях, коли підозрюваний перебуває за межами контролю держави, на тимчасово окупованій території або за кордоном. Автор підкреслює, що повномасштабна збройна агресія Російської Федерації кардинально змінила кримінально-процесуальну практику, збільшивши кількість випадків, коли особу неможливо належно викликати чи повідомити традиційними засобами, а тому правоохоронні органи дедалі частіше ініціюють заочне провадження, передбачене ст. 2971 КПК України. Показано, що ефективність цього інституту напряду залежить від дотримання принципів змагальності, рівності сторін, належного інформування підозрюваного та реальної можливості для нього поновити свої процесуальні права після повернення.

У роботі детально розглянуто законодавчі передумови та процедури спеціального досудового розслідування, зокрема вимоги до повідомлення про підозру та викликів, порядок оприлюднення повісток у загальнодержавних ЗМІ та на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, а також умови, за яких слідчий суддя може надати дозвіл на проведення заочного провадження. Показано, що попри чітку формальну регламентацію, практичне застосування норм нерідко супроводжується проблемами підтвердження місця перебування підозрюваного, неналежною перевіркою фактів його інформування, нечіткістю критеріїв встановлення ухилення від слідства та формалізмом у виконанні вимог щодо викликів.

Значне місце у статті відведене аналізу судової практики, у тому числі рішень Вищого антикорупційного суду та Верховного Суду. Наведено приклади, коли суди як задовольняли клопотання про проведення заочного провадження, так і відмовляли через недостатність доказів належного повідомлення або відсутність підтверджень, що особа свідомо ухилялася від правосуддя. Підкреслено, що така непослідовність у підходах створює ризики порушення прав підозрюваних і потребує нормативного уточнення.

Особливу увагу приділено стандартам Європейського суду з прав людини щодо провадження *in absentia*. На основі рішень «Colozza v. Italy», «Krombach v. France», «Sejdovic v. Italy» визначено чотири ключові умови, яких має дотримуватися держава: доведення належного повідомлення особи, гарантія права на повторний розгляд справи після повернення, забезпечення ефективної участі захисника та дотримання змагальності. Порівняння цих стандартів із нормами українського законодавства дає змогу виявити випадки, коли забезпечуються лише формальні вимоги, тоді як змістовні гарантії залишаються частково невиконаними.

У дослідженні також окреслено проблеми повторного розгляду справ після повернення особи, зокрема обмеженість підстав для скасування заочного вироку та відсутність усталеної практики «*de novo*» перегляду. Автор підкреслює, що реальна реалізація цього механізму є ключовою гарантією справедливого суду та необхідно узгоджується зі стандартами ЄСПЛ.

У висновках обґрунтовується потреба уточнення процедур повідомлення, удосконалення судового контролю за ініціюванням спеціального провадження, розширення підстав для повторного розгляду справ та посилення ролі захисника. Автор доходить висновку, що ефективність спеціального досудового розслідування може бути забезпечена лише за умови поєднання оперативності кримінального переслідування з безумовним дотриманням базових процесуальних прав людини навіть у контексті воєнного стану.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування, заочне провадження, воєнний стан, справедливий суд, належне повідомлення, право на захист, Європейський суд з прав людини.

Yatskevych Ruslan. Use of extraordinary (special) pre-trial investigation during martial law: problems of ensuring a fair trial

Abstract. The article offers a comprehensive examination of the application of special (in absentia) pre-trial investigation in Ukraine under martial law and analyses the key challenges associated with safeguarding the right to a fair trial when a suspect remains outside the jurisdiction of the state, resides in temporarily occupied territories, or stays abroad. The author emphasises that the full-scale armed aggression of the Russian Federation has significantly transformed criminal procedural practice, increasing the number of situations in which suspects cannot be duly summoned or notified through traditional means. As a result, investigative authorities increasingly rely on the mechanism of in absentia proceedings envisaged by Article 297¹ of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The study underlines that the effectiveness of this mechanism depends on the observance of the principles of adversarial procedure, equality of arms, proper notification of the suspect, and the genuine possibility to restore procedural rights once the person returns to Ukrainian jurisdiction.

The article provides a detailed overview of the statutory framework governing special pre-trial investigation, including the requirements for service of notice of suspicion and summonses, the procedure for publishing notices in nationwide media and on the official website of the Office of the Prosecutor General, and the conditions under which an investigating judge may authorise proceedings in absentia. Although the law outlines these procedures in formal terms, their practical implementation often reveals difficulties related to confirming the suspect's actual location, insufficient verification of notification efforts, unclear standards for establishing evasion, and the risk of a purely formal approach to summons procedures.

A significant segment of the study addresses national case law, including decisions of the High Anti-Corruption Court and the Supreme Court. The examples demonstrate that courts both grant and deny motions for special pre-trial investigation depending on the evidentiary sufficiency concerning proper notification and the suspect's deliberate avoidance of justice. This lack of consistency creates legal uncertainty and increases the risk of procedural rights violations, thus highlighting the need for improved statutory clarity.

The article further analyses the jurisprudence of the European Court of Human Rights on in absentia proceedings. Based on cases such as "Colozza v. Italy", "Krombach v. France", and "Sejdovic v. Italy", the author identifies four essential safeguards: proof of adequate notification, the right to a fresh determination of the case upon the suspect's return, effective legal representation, and the preservation of adversarial balance. A comparative assessment of these standards and Ukrainian legislation reveals gaps where national procedures satisfy only the formal requirements, without fully ensuring substantive guarantees.

The work also highlights the challenges surrounding the reopening of proceedings after the suspect's return, particularly the limited grounds for setting aside an in absentia conviction and the absence of a unified practice regarding de novo reconsideration. The author argues that meaningful access to a fresh trial is a cornerstone of the right to a fair hearing and must align with the standards articulated by the European Court of Human Rights.

In conclusion, the study substantiates the need to refine notification procedures, strengthen judicial oversight over the initiation of special proceedings, broaden the grounds for reopening cases, and enhance the role of defence counsel. The author asserts that the effectiveness of special pre-trial investigation can be ensured only by balancing the state's interest in efficient criminal prosecution with the unconditional protection of fundamental procedural rights, even under conditions of armed conflict.

Key words: special pre-trial investigation, in absentia proceedings, martial law, fair trial, proper notification, defence rights, European Court of Human Rights.

Вступ. В умовах збройної агресії та окупованої частини територій, що триває, Україна опиняється перед необхідністю адаптувати кримінальне законодавство та практики кримінального процесу до реалій воєнного стану. Одним із таких інструментів є інститут спеціального досудового розслідування, закріплений у статті 297¹ Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1]. Цей інститут надає змогу проводити досудове розслідування та притягати до кримінальної відповідальності осіб, які переховуються від слідства чи суду, оголошені у міжнародний або міждержавний

розшук, або знаходяться на тимчасово окупованих територіях чи за кордоном.

Водночас, правовий режим воєнного стану дозволяє тимчасово обмежувати певні конституційні права та свободи за умови дотримання законності та гарантованості основоположних прав людини. Закон передбачає [2], що жодне із обмежень прав і свобод, застосованих в умовах воєнного стану, не може стосуватися прав, зазначених у частині другій статті 64 Конституції України.

Актуальність теми обумовлена тим, що у період воєнного стану кількість криміналь-

них проваджень проти осіб, які перебувають за межами контролю держави або на тимчасово окупованій території, значно зростає. Це ставить перед правоохоронною системою завдання балансування двох важливих, але потенційно конфліктних інтересів: з одного боку – інтересу суспільства і держави у притягненні винних до відповідальності та захисту прав потерпілих, з іншого – необхідності забезпечення справедливого судового розгляду, гарантій прав підозрюваного чи обвинуваченого, у т.ч. права на захист, на участь у розгляді, на належне повідомлення тощо.

Метою дослідження є виявити ключові проблеми застосування спеціального досудового розслідування в умовах воєнного стану та запропонувати практично орієнтовані засоби забезпечення балансу між ефективністю кримінального переслідування і дотриманням гарантій справедливого суду.

Матеріали та методи. У дослідженні використано комплекс нормативних джерел, судових рішень та науково-аналітичних матеріалів, що дозволило простежити еволюцію та реальну практику застосування спеціального (заочного) досудового розслідування в умовах воєнного стану. Основою емпіричної бази стали приписи Кримінального процесуального кодексу України, насамперед статті 135, 297¹, 323, 392 та пов'язані з ними перехідні положення, а також положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Для виявлення особливостей правозастосування опрацьовано рішення Вищого антикорупційного суду, апеляційних судів та Верховного Суду, що містять мотивування щодо підстав і процедур ініціювання та здійснення заочного провадження, належного повідомлення підозрюваного і реалізації права на повторний розгляд. Окрему увагу приділено практиці Європейського суду з прав людини, зокрема рішенням «Colozza v. Italy», «Krombach v. France», «Sejdovic v. Italy», що сформували підхід до допустимості провадження *in absentia*, критеріїв належного інформування та ефективної участі захисту. Методологічну основу становили загальнонаукові та спеці-

ально-правові методи: формально-логічний метод використано для аналізу структури та змісту правових норм, порівняльно-правовий метод для співставлення українського регулювання зі стандартами ЄСПЛ, системний метод для виявлення взаємозв'язків між процедурами повідомлення, участі захисника та механізмом повторного розгляду, а також кейс-аналіз для оцінки конкретних судових рішень. Такий підхід забезпечив змогу виявити прогалини, суперечності та ризики формального застосування норм КПК у сфері заочного розслідування, а також окреслити практичні шляхи їх усунення з урахуванням умов воєнного стану та міжнародних стандартів справедливого суду.

Результати. Інститут заочного провадження (або спеціального досудового розслідування) в українському праві сформувався відносно нещодавно. Первісно заочне провадження було передбачене лише для судового розгляду – як варіант судового провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), що регулювалося нормами КПК України (стаття 323). З часом, у відповідь на виклики, пов'язані з неможливістю встановити місцезнаходження підозрюваної особи, уникненням правового переслідування, частими випадками, коли підозрювані перебувають на окупованих територіях або за кордоном, українське законодавство запровадило можливість застосування заочного провадження вже на стадії досудового розслідування.

Зокрема, інститут спеціального досудового розслідування був введений у КПК України в редакції, яка набрала чинності з урахуванням змін, спрямованих на адаптацію до умов воєнного стану та до обставин, коли підозрюваний перебуває поза досяжністю правоохоронних органів. Законодавчі зміни останніх років посилили цей інститут, встановивши чіткі підстави і процедури, які мають забезпечувати дотримання прав особи, навіть за її відсутності.

Умови за яких може бути розпочате спеціальне досудове розслідування визначаються статтею 297¹ КПК України. Крім того, законодавство визначає, що спеціальне провадження

не допускається щодо неповнолітнього підозрюваного, незалежно від того, де він перебуває.

З метою реалізації процедури спеціального досудового розслідування законодавство України встановлює специфічні заходи, пов'язані з повідомленням та викликом підозрюваного: повістка про виклик підозрюваного надсилається за останнім відомим місцем його проживання або перебування. Якщо це неможливо або особа не відповідає на виклик, закон передбачає обов'язкове оприлюднення повістки в медіа загальнодержавного розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. З моменту оприлюднення підозрюваний вважається належним чином повідомленим; вручення письмового повідомлення про підозру регулюється загальними положеннями КПК, але на практиці заочного провадження може бути проблематичним через відсутність особи. Законодавець неодноразово передбачав, що спроби вручення або виклику за останнім відомим місцем, а також публікація виклику, є елементами гарантії, що підозрюваний був повідомлений.

Воєнний стан створив правовий режим, що обумовлює необхідність швидкого реагування правоохоронних органів у справах, коли підозрюваний перебуває поза досяжністю, зокрема через окупацію або за кордоном. Слід зазначити, що закон «Про правовий режим воєнного стану» [2] та відповідні зміни до законодавства, зокрема кримінального процесуального, містять положення, які прямо або опосередковано впливають на можливість застосування спеціального досудового розслідування.

Серед новацій і розширень підстав: законодавство чіткіше окреслює випадки, коли підозрюваний перебуває на тимчасово окупованій території, або на території держави-агресора, що раніше було предметом дискусій і неоднозначної практики; також законодавець передбачив, що спеціальне досудове розслідування може бути розпочате, якщо підозрюваний уповноваженим органом був переданий для обміну як військовополонений, і такий

обмін відбувся; з'явилося обов'язкове оприлюднення повістки про виклик у національних медіа та на офіційних вебсайтах, як засіб забезпечення публічності та обізнаності, що є важливою гарантією належного повідомлення.

Отже, нормативно-правова база спеціального досудового розслідування в Україні наразі має чітко визначені підстави, умови і процедури, спрямовані на те, щоб збільшити ефективність притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від правосуддя, без порушення основоположних прав. Проте є області, де закон залишає місце для неоднозначного тлумачення та потенційного порушення гарантій – особливо щодо повідомлення, участі захисника, можливості реалізувати право на повторний судовий розгляд тощо.

Однією з характерних рис кримінально-процесуальної практики в Україні, починаючи з повномасштабного вторгнення 2022 року, є збільшення випадків, коли осіб, які підозрюються у кримінальних правопорушеннях, неможливо повідомити чи примусити з'явитися через те, що вони знаходяться за межами контролю держави на тимчасово окупованих територіях або за кордоном. У таких обставинах органи досудового розслідування (СБУ, ДБР, Національна поліція) звертаються до інституту спеціального (заочного) досудового розслідування, який законодавчо передбачений ст. 297¹ КПК України.

Наприклад, у справі детектив аргументує клопотання про спеціальне досудове розслідування тим, що підозрюваний ОСОБА_5 тривалий час перебуває за межами України, не відповідає на виклики, а також використано дані Державної прикордонної служби та інших державних органів, які вказують на факт перебування особи поза межами країни [3]. Це ілюструє типовий сценарій: невизначеність місця перебування, чергові виклики, спроби вручення процесуальних документів традиційними шляхами.

Існують складнощі з підтвердженням перетину кордону, перебування на окупованій території або ж фактом уникнення підозрюва-

ним приїзду до органів. Наприклад, як повідомляють правозахисники, коли відома інформація про знаходження особи за кордоном, слідчі мають провести всі дії для належного виклику, але часто цього не відбувається, або ж виклики надсилають, але не перевіряють, чи дійшов лист до адресата. Часто буває, що повідомлення надсилають за останньою відомою адресою або реєстрацією без підтвердження вручення. Якщо цей аспект порушений – це може стати підставою для визнання таких дій незаконними.

Судова практика показує, що при відсутності чітких доказів перебування особи за кордоном або її уникання, клопотання про оголошення у міжнародний розшук чи застосування спеціального досудового розслідування можуть бути відхилені. У рішенні суд встановив, що підозрюваний тривалий час перебував за кордоном, але не зареєстрував місце проживання за кордоном, не перебував на консульському обліку тощо, і з цього виведено, що він не надав достатніх підстав здорової переконаності, що може бути застосовано заочне розслідування [4].

Заочне розслідування дає значний простір для маніпуляцій або порушень процесуальних прав, особливо у справах, що мають політичне навантаження. Наприклад, якщо підозрюваний є критиком влади або відомою особою, може бути спроба використати відсутність доказів місця перебування чи обставини викликів, щоб уникнути участі сторони захисту. Також існує ризик, що сторона обвинувачення спрощує процедури повідомлення чи викликів, сподіваючись, що особа не з'явиться, і на цій підставі застосує заочне провадження. Ці ризики підсилюються в умовах війни, коли комунікація ускладнена, контакти часто перериваються, а пересування обмежене.

Заочного досудового розслідування характерно, що підозрюваний фактично відсутній, що створює проблему реалізації права на захист: формується ситуація, коли захисник не має можливості безпосередньо спілкуватися з клієнтом, обговорити стратегію захисту, брати участь у допитах чи слідчих діях у зви-

чайному режимі. Хоча закон передбачає можливість участі захисника і звернення до суду з клопотаннями про відеоконференції або інші засоби, на практиці ці засоби часто використовуються неякісно або з правовими та технічними перешкодами.

Крім того, змагальність сторін суттєво послаблена: сторона обвинувачення має перевагу в забезпеченні доказів, контролі над процедурою, а сторона захисту – недопрацьовані можливості отримати доступ до матеріалів, здійснити допит чи виклик свідків, оскаржити документування, що відбулося без участі підозрюваного.

Попри виклики, законодавство та судова практика намагаються забезпечити певні гарантії. Це – обов'язковість формальних спроб вручення повідомлення про підозру за останніми відомими адресами, публікація викликів, оголошення в міжнародний розшук, створення можливості участі захисника, право підозрюваного звернутися до суду для перегляду рішень, ухвалених за його відсутності.

Наприклад, у справі матеріали слідства включають звернення детектива до Національного бюро із клопотанням про спеціальне досудове розслідування, де наведені документи Державної прикордонної служби, які підтверджують, що особа не перетинала кордон з України з визначеної дати, що дає змогу аргументувати відсутність особи [3]. Суд також звернув увагу на те, чи були вжиті всі можливі заходи виклику і повідомлення, і чи захист був поінформований про провадження.

Однак наявні випадки, коли ці гарантії порушуються – наприклад, коли повідомлення про підозру не вручено належним чином, або коли не здійснено публікацію викликів, чи ігнорується позиція захисника щодо складу та обсягу доказів, – стають підставою для оскарження процедурної правомірності.

Питання здійснення кримінального судочинства за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) є одним із чутливих аспектів права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і осново-

положних свобод 1950 р. [5]. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) не забороняє заочне провадження як таке, однак встановлює чіткі процесуальні гарантії, невиконання яких призводить до порушення права особи на справедливий суд.

У рішенні «Colozza v. Italy» (1985) [6] ЄСПЛ уперше сформулював принципи вимоги до заочного судового розгляду. Суд дійшов висновку, що держава повинна забезпечити обвинуваченому реальну можливість бути повідомленим про провадження і взяти в ньому участь. Якщо особа не була належно поінформована, засудження «*in absentia*» порушує статтю 6 Конвенції. ЄСПЛ підкреслив, що навіть якщо обвинувачений не з'явився, суд має переконатися, що відсутність є свідомим вибором, а не наслідком неінформованості чи неможливості прибуття.

У справі «Krombach v. France» (2001) [7] Суд визнав порушення статті 6 через те, що обвинувачений не мав реальної можливості брати участь у розгляді, а його адвокат не міг ефективно здійснювати захист. ЄСПЛ зазначив, що ефективна участь захисника є невід'ємною складовою права на справедливий суд, навіть якщо обвинувачений відсутній фізично.

У справі «Sejdovic v. Italy» (2006) [8] Велика палата ЄСПЛ уточнила стандарт повторного розгляду: якщо вирок ухвалено за відсутності обвинуваченого, держава повинна гарантувати йому право на повторний розгляд справи у присутності, за умови, що особа не відмовлялася свідомо від участі. Суд наголосив, що можливість апеляційного чи касаційного перегляду не є достатньою компенсацією для порушення цього права, якщо первинний розгляд був проведений без участі обвинуваченого.

Узагальнюючи вказану практику, ЄСПЛ сформулював чотири ключові вимоги до заочного провадження: належне повідомлення обвинуваченого – держава має довести, що особу було належним чином повідомлено про провадження та можливість участі в ньому (справа «Colozza v. Italy»); можливість повторного розгляду справи – у разі відсут-

ності особи держава повинна забезпечити їй реальний механізм ініціювання повторного розгляду після повернення або встановлення місцезнаходження («Sejdovic v. Italy»); ефективна участь захисника – адвокат повинен мати достатній доступ до матеріалів справи і можливість подавати докази, навіть якщо клієнт відсутній («Krombach v. France»); дотримання принципу рівності сторін і змагальності – суд має забезпечити баланс між позиціями сторін, не допускаючи процесуальних переваг обвинувачення над захистом.

Національне законодавство України, зокрема стаття 297-1 КПК України [1], передбачає формальні гарантії, що відповідають вказаним стандартам: публічне повідомлення про підозру, право на участь захисника, можливість повторного розгляду після повернення особи, а також обов'язок доведення належного повідомлення.

Втім, у практиці застосування цього інституту спостерігаються проблеми з дотриманням змістовних, а не лише формальних гарантій. Як свідчать аналітичні огляди та рішення українських судів, публікація повістки в ЗМІ чи на сайті Офісу Генерального прокурора не завжди забезпечує реальне інформування особи, а захисники часто не мають можливості повноцінно комунікувати з підозрюваними, які перебувають на окупованих територіях або за кордоном. Це створює ризик формального дотримання вимог ЄСПЛ без досягнення їхньої суті.

Крім того, хоча КПК України гарантує право на повторний розгляд справи після повернення особи (ч. 7 ст. 323), на практиці ця норма застосовується обмежено: відсутні чіткі критерії, за яких вирок може бути переглянутий «*de novo*», що потенційно суперечить стандартам, визначеним у справах «Sejdovic» і «Colozza».

Таким чином, українська модель спеціального досудового розслідування у загальних рисах відповідає міжнародним стандартам, проте потребує вдосконалення з точки зору забезпечення реальної участі захисту та створення ефективного механізму повторного розгляду справи. Це особливо важливо в умовах воєн-

ного стану, коли заочне провадження перетворюється з винятку на поширену практику.

Однією з ключових гарантій дотримання права на справедливий суд у контексті спеціального (заочного) провадження є можливість поновлення процесуальних прав особи, яка з'явилася після ухвалення вироку. Цей механізм покликаний усунути наслідки вимушеної відсутності підозрюваного або обвинуваченого під час досудового чи судового провадження, забезпечити відновлення принципів змагальності та рівності сторін, закріплених у ст. 7, 22 КПК України [1].

Відповідно до ч. 7 ст. 323 КПК України, особа, засуджена заочно, після повернення на підконтрольну територію або з'явлення до правоохоронних органів, має право на повторний судовий розгляд у загальному порядку. Суд, встановивши факт її відсутності з поважних причин (зокрема перебування на окупованій території, у полоні, за кордоном), зобов'язаний скасувати вирок, ухвалений *in absentia*, і призначити новий розгляд справи. Такий підхід спрямований на відновлення гарантій, визначених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і відповідає позиції ЄСПЛ у справі «Sejdovic v. Italy» (2006), де наголошено, що повторний розгляд має бути не формальністю, а реальним механізмом для усунення наслідків порушення права на захист.

На практиці, однак, реалізація цієї норми стикається з труднощами. Зокрема, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу, що повторний розгляд можливий лише за наявності належних доказів того, що особа не брала участі у провадженні не з власної вини. Так, сам факт перебування особи за кордоном не є безумовною підставою для скасування вироку – необхідно довести, що вона не мала реальної можливості брати участь у процесі.

Судова практика останніх років свідчить про формування диференційованого підходу до скасування заочних вироків. У більшості випадків суди першої інстанції погоджуються на відновлення розгляду справи лише за умови доведеності факту, що особа

була позбавлена можливості знати про провадження. Наприклад, у рішенні Київського апеляційного суду від 27.04.2024 р. у справі № 11-кп/824/287/24 суд скасував заочний вирок, визнавши, що повідомлення про підозру та виклики надсилались за старою адресою проживання і це не забезпечило реального інформування особи [9].

Водночас спостерігаються випадки, коли суди відмовляють у задоволенні клопотань про скасування вироку, посилаючись на належне виконання формальних процедур публікації виклику на сайті Офісу Генерального прокурора або в офіційних друкованих виданнях. Це створює ризик формального підходу – коли забезпечення прав особи зводиться до дотримання зовнішніх процесуальних ознак, без оцінки фактичної можливості участі. Подібна практика може не відповідати стандартам ЄСПЛ, який наголошує на змістовному, а не формальному забезпеченні права на участь у суді («Krombach v. France», 2001).

Роль прокурора у процесі після заочного засудження є подвійною: з одного боку, він виступає стороною обвинувачення, а з іншого – гарантом законності досудового та судового провадження. Відповідно до ст. 9 КПК України, прокурор зобов'язаний забезпечити дотримання прав підозрюваного і обвинуваченого, навіть якщо ті відсутні фізично. Це включає обов'язок сприяти повторному розгляду справи, якщо особа повертається і заявляє про бажання брати участь у процесі.

Захисник, у свою чергу, виступає основною процесуальною фігурою, яка гарантує безперервність реалізації права на захист. В умовах заочного провадження він повинен активно ініціювати комунікацію з судом і прокуратурою, клопотати про забезпечення доступу до матеріалів справи, подання додаткових доказів, а після повернення підзахисного – наполягати на відновленні провадження згідно з ч. 7 ст. 323 КПК України. Як зазначає Національна асоціація адвокатів України, ефективність інституту заочного судочинства безпосередньо залежить від проактивної позиції захисту та належної реакції судів на заяви про поновлення прав [10].

Проблема забезпечення справедливого судового розгляду після заочного засудження полягає у пошуку оптимального балансу між потребою держави оперативно притягувати винних до відповідальності в умовах воєнного стану та обов'язком гарантувати кожному право на реальний захист. Як зазначає Верховний Суд у постанові від 22.05.2024 р. у справі № 991/1436/22, «завдання суду полягає не лише в перевірці законності вироку, а й у створенні умов для реалізації особою своїх процесуальних прав після повернення до юрисдикції України» [11].

Таким чином, справедливість після заочного розслідування повинна розумітися не як формальне поновлення процесу, а як повноцінне відновлення можливості участі обвинуваченого в судовому розгляді, включно з допитом свідків, поданням нових доказів, переглядом позиції сторін і можливістю оскарження вироку. Це єдиний шлях забезпечити відповідність української практики стандартам ЄСПЛ і зміцнити довіру суспільства до системи кримінального правосуддя навіть в умовах війни.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування у сфері спеціального (заочного) досудового розслідування свідчить, що, попри загальну відповідність міжнародним стандартам, потребує вдосконалення низка процедурних аспектів, які безпосередньо впливають на реалізацію права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 55 Конституції України. Основні пропозиції стосуються механізму повідомлення підозрюваного, оскарження рішень, ухвалених *in absentia*, та повторного розгляду справ після повернення особи.

Відповідно до ч. 1–3 ст. 135 КПК України, виклик особи здійснюється шляхом вручення повістки під розписку, надсилення її поштою, електронною поштою або за допомогою інших засобів зв'язку. Під час воєнного стану, згідно з п. 20-1 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України [1], допускається публікація повісток на офіційному сайті Офісу

Генерального прокурора як належний спосіб повідомлення.

Однак на практиці така форма має лише формальний характер і не гарантує реально-го інформування особи, що суперечить стандартам ЄСПЛ, зокрема у справах «Colozza v. Italy» (1985) та «Sejdovic v. Italy» (2006). Тому доцільно доповнити ст. 297-1 КПК України новими частинами, які б: зобов'язували орган досудового розслідування здійснювати додаткову перевірку фактичного місця перебування підозрюваного, використовуючи інформацію з реєстрів Державної прикордонної служби, МЗС, Нацполіції, тощо; передбачали обов'язкову публікацію повідомлення про підозру одночасно на сайтах Офісу Генерального прокурора, МВС та у друкованому офіційному виданні «Урядовий кур'єр», щоб забезпечити публічність і доказовість повідомлення; закріплювали можливість повідомлення через електронні ресурси «Дія» за умови автентифікації користувача, що відповідатиме сучасним умовам цифрової комунікації.

Такі зміни сприятимуть підвищенню ефективності та прозорості процедури повідомлення, а також узгодженню її з принципом належного інформування, визначеним ЄСПЛ у рішенні «Krombach v. France» (2001).

На сьогодні КПК України не містить чіткої процедури оскарження ухвал суду про проведання спеціального судового провадження або вироку, постановленого *in absentia*, що створює правову невизначеність. Згідно з ч. 3 ст. 392 КПК України, апеляційне оскарження можливе лише після ухвалення вироку, однак у разі заочного засудження особа позбавлена можливості реалізувати це право до моменту повернення.

Пропонується: доповнити ст. 392 КПК України частиною, яка б передбачала право захисника або законного представника подавати апеляційну скаргу на вирок, ухвалений *in absentia*, незалежно від фізичної присутності обвинуваченого; у ст. 407 КПК України встановити окремий пункт про зупинення виконання вироку, якщо з'являються відомості про бажання засудженого повернутися та взяти участь у процесі; передбачити

в ч. 7 ст. 323 КПК України пряму норму про обов'язкове скасування вироку, якщо доведено, що особа не брала участі в суді не з власної волі, що забезпечить відповідність стандартам «*Sejdovic v. Italy*». Ці уточнення дозволять усунути прогалини у механізмі судового контролю, забезпечать реальне право на оскарження і зміцнять гарантії справедливого судового розгляду.

Згідно з чинною ч. 7 ст. 323 КПК України, повторний розгляд справи можливий лише після появи засудженого, якщо він доведе, що не був належно повідомлений або не міг взяти участь у процесі з об'єктивних причин. Проте така редакція обмежує застосування цієї гарантії лише вузьким колом випадків.

Пропонується внести такі зміни: розширити підстави для повторного розгляду, включивши випадки, коли засуджений не міг скористатися ефективною правовою допомогою або коли захисник не мав реальної можливості комунікувати з клієнтом під час воєнного стану; доповнити ст. 323 положенням, що повторний розгляд може бути ініційований також захисником або членами сім'ї, якщо є докази того, що особа не мала доступу до суду через бойові дії, окупацію чи евакуацію; визначити строк, протягом якого особа може подати заяву про повторний розгляд – не менше трьох років з моменту припинення воєнного стану, щоб забезпечити реальну можливість реалізації права після повернення з-за кордону або звільнення з полону. Такі зміни узгоджуються з позицією ЄСПЛ, висловленою у справах «*F.C.B. v. Italy*» (1991) та «*Hermi v. Italy*» (2006), де Суд підкреслив, що повторний розгляд має бути «ефективним і достатнім засобом відновлення справедливості».

Запропоновані зміни спрямовані на те, щоб український кримінальний процес поєднав ефективність заочного переслідування з реальними гарантіями прав людини. Удосконалення статей 135, 297¹, 323, 392 і 407 КПК України дозволить: забезпечити належне інформування підозрюваних, створити механізм реального оскарження судових рішень, ухвалених *in absentia*, гарантувати повноцінний повторний розгляд справи після повер-

нення особи. У комплексі ці зміни приведуть українську практику до повної відповідності стандартам ЄСПЛ, зміцнять довіру до судової системи та сприятимуть розвитку правової держави навіть в умовах воєнного стану.

Висновки. Проведене дослідження показало, що інститут спеціального (заочного) досудового розслідування, закріплений у Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 297¹, 323, 392 КПК), є важливим інструментом забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності в умовах війни. Проте його практична реалізація виявила низку законодавчих, організаційних та процесуальних проблем, які безпосередньо впливають на гарантії справедливого судового розгляду.

До законодавчих проблем належать: нечіткість процедур повідомлення підозрюваного про підозру та виклик, відсутність єдиного стандарту підтвердження належного інформування, обмежений перелік підстав для повторного розгляду справи після повернення особи, а також недостатня врегульованість порядку оскарження рішень, ухвалених «*in absentia*».

Організаційні труднощі пов'язані з нестачею належних технічних засобів комунікації із підозрюваними, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях, а також із перевантаженням судової системи в умовах воєнного стану.

Серед процесуальних недоліків особливої уваги потребує недостатня участь захисників у заочних провадженнях, що створює ризики порушення принципів змагальності та рівності сторін, гарантованих ст. 22 КПК України і ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Визначальними напрямками реформування мають стати: адаптація положень КПК України до міжнародних стандартів, насамперед до вимог, сформульованих ЄСПЛ у справах «*Colozza v. Italy*», «*Krombach v. France*», «*Sejdovic v. Italy*»; підвищення ролі судового контролю за ініціюванням і здійсненням спеціального досудового розслідування, у тому числі через запровадження додаткових гаран-

тій перевірки належності повідомлення та обґрунтованості відсутності підозрюваного; забезпечення реальної можливості для особи скористатися правом на повторний розгляд справи, передбаченим ч. 7 ст. 323 КПК України, з чітким механізмом відновлення процесуальних прав і повного розгляду справи «de novo». У сучасних умовах воєнного стану держава має діяти в умовах надзвичайних викликів, однак це не може бути підставою для послаблення гарантій прав людини. Ефективність кримінальної юстиції повинна поєдну-

ватися з верховенством права та дотриманням основних процесуальних прав кожного учасника провадження.

Отже, забезпечення справедливого балансу між публічним інтересом держави у протидії злочинності та правами людини є головним орієнтиром розвитку українського кримінального процесу в умовах війни. Саме від здатності системи правосуддя поєднати ефективність із гуманністю, а законність із справедливістю, залежить довіра суспільства до правової держави та її інституцій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (з урахуванням змін). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
3. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 22.02.2024, справа № 991/17/24. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/en/documents/117270403>
4. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 25.02.2025, справа № 991/1153/25. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/125708719>
5. Європейська конвенція з прав людини, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-BP. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. «Colozza v. Italy» (1985). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57462%22%5D%7D>
7. «Krombach v. France» (2001). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59211%22%5D%7D>
8. «Sejdovic v. Italy» (2006). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-72629%22%5D%7D>
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
10. Національна асоціація адвокатів України. 2024. URL: <https://unba.org.ua/>
11. Верховний Суд. Постанова від 22.05.2024 р. у справі № 991/1436/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumu/

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» [Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”] vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII (z urakhuvanniam zmin). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> [in Ukrainian].
3. Ukhvala Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu [Decision of the Supreme Anti-Corruption Court] vid 22.02.2024, sprava № 991/17/24. Retrieved from: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/en/documents/117270403> [in Ukrainian].
4. Ukhvala Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu [Decision of the Supreme Anti-Corruption Court] vid 25.02.2025, sprava № 991/1153/25. Retrieved from: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/125708719> [in Ukrainian].
5. Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny [European Convention on Human Rights], ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 475/97-VR. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
6. «Colozza v. Italy» (1985). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57462%22%5D%7D> [in English].
7. «Krombach v. France» (2001). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59211%22%5D%7D> [in English].
8. «Sejdovic v. Italy» (2006). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-72629%22%5D%7D> [in English].

9. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/> [in Ukrainian].

10. Natsionalna asotsiatsiia advokativ Ukrainy [National Bar Association of Ukraine]. 2024. Retrieved from: <https://unba.org.ua/> [in Ukrainian].

11. Verkhovnyi Sud. Postanova [Supreme Court. Decision] vid 22.05.2024 r. u spravi № 991/1436/22. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumu/ [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.10.2025

Дата прийняття статті: 28.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025